

Stručni članak

Primljeno 13. 9. 2020, prihvaćeno za objavljivanje 8. 10. 2021.

Prof. dr. sc. Šukrija Ramić

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
sukriramic@hotmail.com

DIVERGENTNO IMPLICIRANO ZNAČENJE ZAKONODAVNOG TEKSTA (*MEFHŪMU-L- MUHĀLEFE*) U ŠAFIJSKOJ PRAVNOJ ŠKOLI

Sažetak

*Ovaj rad nastoji elaborirati teorijska shvaćanja učenjaka šafijske pravne škole o pitanju prihvatljivosti metode divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) u idžtihādu i posljedicama takvog shvaćanja na deriviranje pravnih propisa u toj školi. Na početku rada ukratko se pojašnjava disciplina jezikoslovlja u *uṣūlu-l-fikhu*, prihvatljivost impliciranog značenja (*mefhūma*) u procesu idžtihāda, jezičko i terminološko određenje koncepta *mefhūmu-l-muhālefe* u šafijskoj pravnoj školi, razilaženje hanefija i šafija po tom pitanju i uvjeti za upotrebu metode divergentnog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) kod šafija. Kroz primjere pojašnjena je upotreba divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) i njegov značaj u šafijskoj pravnoj školi. Na kraju je pojašnjena vrijednost indikacije *mefhūmu-l-muhālefe* i pravna snaga te indikacije u idžtihādu.*

Ključne riječi: Kur'ān Časni, hadis, zakonodavni tekst, implicirano značenje (*mefhūm*), divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*), pravno rezonovanje (*idžtihād*).

UVOD

Rad na temu divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) je iz područja jezikoslovlja u metodologiji islamskog prava (*uṣūlu-l-fiqh*), u okviru kojeg se proučavaju metode i načini kojima riječi zakonodavnog teksta (*nuṣūṣ*) nagovještavaju svoja značenja. U njemu se elaborira tumačenje i primjena učenjaka šafijske pravne škole divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) u procesu deriviranja pravnih propisa

(*idžtihād*) iz zakonodavnih tekstova. Nadalje, u njemu se pojašnjava u kojoj mjeri i pod kojim uvjetima su učenjaci šafijske pravne škole koristili divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muḥālefe*) u svom *idžtihādu* i u kojoj mjeri propisi derivirani iz tih značenja zakonodavnog teksta imaju pravnu snagu.

Prilikom izrade ovoga rada korištena je deskriptivna metoda u kombinaciji s komparativnom i metodom analize.

O temi jezikoslovlja u metodologiji islamskog prava, prije osamdeset godina na našem jeziku pisao je rahmetli Mehmed Handžić u tekstu pod naslovom *O razumijevanju i tumačenju (interpretaciji) vjerskih izvora*¹.

Prihvatljivost impliciranog značenja (*mefhūma*) u procesu *idžtihāda*

Implicirano značenje zakonodavnog teksta, shvaćeno iz konteksta, metodolozi islamskog prava nazivaju *mefhūm* i dijele ga na dvije vrste: a) *mefhūmu-l-muvāfeqa* (harmonično implicirano značenje), b) *mefhūmu-l-muḥālefe* (divergentno implicirano značenje).

Većina *mudžtehida* je na stanovištu da se iz impliciranog *mefhūm* značenja zakonodavnog teksta mogu derivirati i njime argumentirati pravna rješenja i šerijatski propisi. Istaknuti predstavnik bukvalističke *zāhirijske* škole Ibn Ḥazm odbacuje *mefhūm*, jer, po njemu, *mefhūm* je jedna vrsta analogije (*qijās*), a analogija se u cijelosti odbacuje u *zahirijskoj* pravnoj školi². Ipak, vrijedi napomenuti da je utemeljitelj *zahirijске* pravne škole Dāvūd Ez-Zāhirī, koji ne prihvata analogiju, koristio transparentnu analogiju (*qijās dželijj*), koju neki metodolozi islamskog prava nazivaju harmonično implicirano značenje (*mefhūmu-l-muvāfeqah*)³, naspram kojeg stoji divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muḥālefe*), tj. zaključivanje iz suprotnosti (argumentum

¹ Handžić, *Izabrana djela Mehmeda Handžića* (Studije iz šerijatskog prava, Knjiga 5, str.570-602).

² Vidi: Ibn Ḥazm, bez godine izdanja, VII:2-4, 53-59.

³ Vidi: Āmidī, *El-Ihkām fī uṣūli-l-aḥkām*, IV:272-286; Ševkānī, *Nejlu-l-evṭār*, IV:129. Izgleda da Āmidī nije primijetio kako je Dāvūd al-Zāhirī koristio neku vrstu *mefhūma* jer je kazao da to on ne smatra dokazom (*ḥudždže*). (Vidi: Āmidī, *El-Ihkām fī uṣūli-l-aḥkām*, III:64-65.)

a contrario) i oba su u istoj ravni vrijednosti. Dakle, u nastojanju da dokuče značenja zakonodavnog teksta, učenjaci u islamskom pravu (*mudžtehid*) se nisu samo ograničavali na vidljiva literarna značenja riječi u tekstu, nego su pokušavali dokučiti smisao i duh tog teksta, kontekst i implicirana značenja. Hanefijska pravna škola čak ne pravi razliku između značenja do kojih se dođe preko vidljivog literarnog značenja riječi i njihovog impliciranog i kontekstualnog značenja.

Jezičko i terminološko određenje koncepta divergentnog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) zakonodavnog teksta u šafijskoj pravnoj školi

Jezička definicija mefhūmu-l-muhālefe

Mefhūmu-l-muhālefe se sastoji od dvije riječi: *mefhūm* i *muhālefe*.

Mefhūm u arapskom jeziku znači: shvaćen, razumljiv, shvatljiv, pojmljiv, poznat, po smislu, razumije se⁴.

Muhālefe znači: oprečnost, divergentnost, proturječnost, kontrast, protivljenje⁵.

Terminološka definicija mefhūmu-l-muhālefe

Šafijska pravna škola⁶, uz određene uvjete, prihvata *mefhūmu-l-muhālefe* kao metodu za tumačenje zakonodavnih tekstova i deriviranja pravnih normi na osnovu takvih značenja⁷. Učenjaci te škole definirali su *mefhūmu-l-muhālefe* na sljedeći način:

Āmidī je definirao *mefhūmu-l-muhālefe* kao implicitnu indikaciju koja je suprotna izrečenoj indikaciji. (*Huve mā jekūnu*

⁴ Muftić, str. 1145.

⁵ Muftić, str. 401.

⁶ Gazālī, *El-Musteşfā*, str. 264; Qarrāfī, *Šerḥu Tenqīhi-l-fuṣūl*, str. 270; Āmidī, *El-Iḥkām fī uşūli-l-aḥkām*, III:67.

⁷ Većina učenjaka hanefijske pravne škole u potpunosti odbacuje *mefhūmu-l-muhālefe* i to samo kada su u pitanju zakonodavni tekstovi. Vidi: Buḥārī, *Keşfu-l-esrār*, II:253, Ibnu Emīr-l-Ḥājj, *El-Taqrīru vet-taḥbīru*, I:177.)

medlūlu-l-lafzi fī mehallis-sukūti muḥālif^{en} li medlūlihi fī mehallin-nuṭq⁸.)

Qarrāfī je za *mefhūmu-l-muḥālefe* ponudio sljedeću definiciju: “Uspostava divergentnog propisa za ono što je prešućeno, u odnosu na ono što je izgovoreno.” (*Itbātu naqīdi ḥukmi-l-mentūqi bihi li-l-meskūti `anhu⁹.)*

Uzimajući u obzir navedene definicije i tumačenja učenjaka šafijske pravne škole, koja će biti u nastavku elaborirana, *mefhūmu-l-muḥālefe* se može definirati kao implicirano značenje koje ukazuje da je propis za prešućeno suprotan propisu koji je izgovoren eksplicitno.

Razilaženje između hanefija i šafija¹⁰

Kao što je prethodno kazano, ova dva glavna pravca (*mezheb*) u metodologiji islamskog prava (*uṣūli fiqh*) nemaju zajednički stav po pitanju prihvatljivosti divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muḥālefe*).

Hanefijski mezheb smatra da divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muḥālefe*) ne bi trebalo primjenjivati na zakonodavne tekstove, jer će to dovesti do pogrešnog razumijevanja tih tekstova. Na primjer, Kur'an Časni kaže: “Broj mjeseci u Allaha je dvanaest, prema Allahovoj Knjizi, od dana kada je nebesa i Zemlju stvorio, a četiri su sveta; to je prava vjera. **U njima ne činite nasilje (zulm)...**¹¹.” Ovaj ajet izričito kaže da su četiri mjeseca, od ukupno dvanaest mjeseci, sveta i da se u tim mjesecima treba izbjegavati nasilje (*zulm*). Suprotno tom značenju bilo bi značenje koje kaže da je nepravda (*zulm*) dopuštena u ostatku godine¹². Takvo značenje, međutim, očito je u divergentnosti sa svrhom i ciljem tog ajeta, a to je zabrana nepravde u svako vrijeme, jer nepravda (*zulm*) uvijek je zabranjena, bez obzira na vrijeme u kojem je počinjena. Mnogo je sličnih

⁸ Āmidī, *El-Iḥkām fī uṣūli-l-aḥkām*, III:67.

⁹ Qarrāfī, *Šerḥu Tenqīhi-l-fuṣūl*, str. 55.

¹⁰ Buḥārī, *Keṣfu-l-esrār*, II:253; Qarrāfī, *Šerḥu Tenqīhi-l-fuṣūl*, str. 55.

¹¹ Et-Tevba, IX:36.

¹² To bi značilo da je nepravda zabranjena zbog vremena u kom je počinjena, a ne zbog toga što je u pitanju nepravda, što je totalno pogrešno rezonovanje.

primjera koji se mogu navesti u prilog stava hanefijske pravne škole.

Učenjaci šafijskog mezheba svoje stavove argumentirali su sljedećim dokazima:

1) Kur'an kaže: "A onome među vama koji nije dovoljno imućan da se oženi slobodnom vjernicom – eto mu one u vašem vlasništvu, robinje vaše, vjernice..."¹³." Izričito značenje ovog ajeta ukazuje na pravni propis da brak slobodnog muškarca sa robinjom nije valjan, ako on ima mogućnost da se oženi slobodnom ženom. Oni tvrde da islamski učenjaci stoje na stanovištu da je valjanost takvog braka određena nesposobnošću da se slobodan čovjek oženi sa slobodnom ženom. Taj uslov izveden je iz navedenog ajeta putem divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*). Stoga, divergentno je implicirano značenje valjano i može se koristiti kao dokaz.

2) Poslanik, s.a.v.s., naredio je da se zekat daje na stoku koja je na ispaši: "...na ovce i koze, koje su na ispaši, zekat je propisan..."¹⁴." Iz navedenog hadisa može se shvatiti, putem divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*), da na životinje, koje su hranjene u staji na jaslama, *zekāt* nije obavezan, jer je naredba vezana za "ispašu" i njome je ograničena. Takav stav prihvata većina učenjaka minulih generacija. Oni tvrde da na stoku, koja se hrani na jaslama u staji, nije propisan *zekāt*. Takvo mišljenje prihvataju čak i učenjaci hanefijske pravne škole, koji odbacuju metod divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*).

3) Ta ograničenja nisu uzalud spomenuta. Sigurno su spomenuta sa svrhom. Stoga, ako nema drugog razloga, poput poticanja na dobro (*tergīb*), zastrašivanje (*terhīb*), isticanje zasluge (*imtinān*), pojašnjenje trenutne situacije itd., nego se samo želi uspostaviti suprotni propis onome što nije kazano, tu indicaciju, to značenje, trebalo bi uzeti u obzir. Prema tome, ako valjanost nekog propisa ovisi o određenim ograničenjima ili atributima, koji su vezani za propis, taj propis će biti nevažeci, ako nedostaje to ograničenje ili atribut.

¹³ En-Nisā', IV:25.

¹⁴ Buḥārī, *El-Džāmi' uš-ṣaḥīḥ*, II:124 (24:38).

Za one koji su na suprotnom stanovištu po ovom principu, može se kazati da oni neizravno tvrde da su ta ograničenja spomenuta uzalud, bez prave svrhe, a niti jedan islamski učenjak nikada nije i ne može tvrditi nešto tako.

Prethodni argumenti idu u prilog tvrdnji da se u procesu deriviranja pravnih propisa i njihovoj argumentaciji može koristiti metoda divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*). Argumenti šafijske pravne škole u tom pogledu izgledaju ubjedljivo. Njihova superiornost nad argumentima hanefijske pravne škole još je jasnija kada se upoznaju uvjeti koje oni zahtijevaju za upotrebu metode divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*). Ti uvjeti, istovremeno, predstavljaju dovoljan odgovor hanefijskom skepticizmu po pitanju prihvatanja navedene metode i straha da će njome doći do pogrešnog tumačenja zakonodavnih tekstova. Kao zaključak može se kazati da se divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) može uzeti u obzir u procesu deriviranja i argumentiranja pravnih propisa (*idžtihād*), ali samo prema strogim uvjetima i uputama koje su postavili učenjaci šafijske pravne škole.

Uvjeti za upotrebu metode divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*)¹⁵

Učenjaci šafijske pravne škole formulisali su uvjete za ispravnost upotrebe metode divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*). Po njima korištenje tog metoda dozvoljeno je samo u onim situacijama kada su ti uvjeti ispunjeni:

1) Nepostojanje bilo kojeg posebnog izričitog, eksplicitnog, vidljivog značenja, koje bi moglo ponuditi stvarni pravni propis po određenom pitanju. Ako takav dokaz postoji, divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) ne može se uzeti u obzir, jer se implicitan (*mefhūm*) ne može suprotstaviti eksplicitnom (*menṭūq*).

Primjer za to može se vidjeti u sljedećem ajetu: “Nije vam grijeh da molitvu na putovanju skratite, i kada se bojite da će vam nevjernici neko zlo nanijeti¹⁶.”

¹⁵ Vidi: Ījī, *Muḥteṣaru-l-Muntehā*, II:173; Tilmisānī, *Miftāḥu-l-vuṣūl*, str. 66; Ševkānī, *Iršādu-l-fuḥūl*, str. 179.

¹⁶ En-Nisā, IV:101.

Ovaj ajet izričito ukazuje na pravni propis (*ḥukm*) da muslimani mogu skratiti svoje molitve kada su na putovanju i ako se boje neprijateljskog napada. Divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) ovog ajeta sugerira da oni ne smiju skratiti molitvu ako opasnost i strah ne postoje. Međutim, tom divergentnom impliciranom značenju suprotstavljen je jasan i izričit propis (*ḥukm*) koji se indirektno odnosi na navedeno pitanje. Omer, r.a., je upitao Poslanika, s.a.v.s., o skraćivanju molitve kad nema opasnosti i straha od neprijatelja, a on je odgovorio da je skraćenje milostinja (*ṣadeqa*) koju je Uzvišeni Allāh dao sljedbenicima dīni-islama i oni bi trebali uzeti Njegovu milostinju¹⁷. Na osnovu činjenice da za predmetno pitanje postoji eksplicitno izrečen pravni propis, divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) ne može se uzeti u obzir i iz njega se ne može derivirati pravni propis, kako u ovom, tako i u sličnim slučajevima.

2) Da divergentno implicirano značenje ne prelazi intenciju izgovorenog značenja. Primjer za to može se naći u sljedećem ajetu: “Gospodar tvoj zapovijeda da se samo Njemu klanjate i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni: "Uh!" – i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim¹⁸.”

“...ne reci im ni: "Uh!" – i ne podvikni na njih...”, može značiti, svojim divergentnim impliciranim značenjem (*mefhūmu-l-muhālefe*), da su druge vrste zlostavljanja, poput fizičkog zlostavljanja dozvoljene. Međutim, takvo značenje izlazi izvan opsega, odnosno intencije iskazanog značenja¹⁹ i u skladu s tim nije prihvatljivo.

3) Da je tekst, čije značenje je nečim ograničen (specificiran), samostalan i da to ograničenje (specifikacija) predstavlja prevashodni motiv zbog kojeg su riječi kazane. Ukoliko je ograničenje (specifikacija) spomenuto usputno (*tebe`ijje*), on neće ponuditi divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*), kao što je slučaj u sljedećem ajetu: “Sa ženama ne smijete imati

¹⁷ Vidi: Ibnu Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur`ān el-`azīm*, I:723.

¹⁸ El-Isrā', XVII:23.

¹⁹ Naime, fizičko maltretiranje, u vidu udaranja i sl., veći je vid nasilja od izgovorene riječi, koja predstavlja izraz nepoštivanja.

intimni bračni odnos dok ste u *i'tikāfu* u džamijama²⁰.” Iz ograničenja “u džamijama” može se razumjeti, divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) da *i'tikāf* na drugim mjestima ne zabranjuje intimni bračni odnos. To ograničenje, međutim, ne daje divergentno implicirano značenje, jer je “u džamijama” spomenuto usputno (*tebe'ijje*) i nije osnovni motiv navedenog govora.

4) Da ograničenje (specifikacija) u datom tekstu nema drugu svrhu osim da uspostavi divergentni propis u odnosu na izgovoreni. “Druga svrha” može biti bilo šta što ukazuje da propis nije povezan sa predmetnim ograničenjem i da je stoga spomenuto iz drugog razloga poput poticanja (*tergīb*), zastrašivanja (*terhīb*), isticanja zasluge (*imtinān*) ili u svrhu objašnjenja trenutne situacije itd. Primjer za to može se vidjeti u sljedećem ajetu: “O vi koji vjerujete! Ne jedite kamatu dvostruku, mnogostruku, i bojte se Allaha da biste vi uspjeli...²¹.” Divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) ovog ajeta sugerira da obična kamata, koja nije dostigla nivo zelenaštva i lihvarjenja (dvostruka i mnogostruka kamata na kamatu) je dozvoljena i zakonita. To divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*), međutim, nije prihvatljivo jer je ograničenje “dvostruku i mnogostruku” spomenuto samo u svrhu odvratanja ljudi od takvih postupaka, koja su postojala u to vrijeme i koja su dovela do gubitka cjelokupne imovine ljudi koji su bili zaduženi²². Dokaz koji podržava takvu tvrdnju može se pronaći u dijelu ajeta sure El-Bekare: “...a ako se pokajete, tad su vaše glavnice imetaka vaših...²³.” Iz njega se razumije zahtjev da se ne postupa nepravedno tražeći veći iznos od onoga kojeg je osoba pozajmila, te da se i prema njoj neće postupati nepravedno umanjivanjem tog iznosa²⁴. Prema tome, u navedenom ajetu svaki vid kamate je zabranjen, a ne samo dvostruka ili mnogostruka.

5) Da se ograničenje u datom tekstu ne spominje samo zato što predstavlja uobičajenu praksu, kao što je u sljedećem ajetu:

²⁰ El-Bekare, II:187.

²¹ Ālu 'Imrān, III:130.

²² Vidi: Ibnu Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur'ān el-'azīm*, I:536.

²³ El-Bekare, II:279. Vidi: Ibnu Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur'ān el-'azīm*, I:442.

²⁴ El-Bekare, II:279. Vidi: Ibnu Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur'ān el-'azīm*, I:442.

“Zabranjuju vam se (...) i pastorka vaše koje se nalaze pod vašim starateljstvom...²⁵.” U ovom se ajetu spominje ograničenje “pod vašim starateljstvom” samo zato što je u to vrijeme bila najčešća uobičajena praksa, da pastorka bude pod starateljstvom svoga očuha i da sa svojom majkom i očuhom živi u istoj kući. Stoga, divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*), koje ukazuje na to da je pastorci, ako je pod starateljstvom nekog drugog, dozvoljeno da se uda za svoga očuha, nije prihvaćeno i ne može se koristiti u pravnom rezonovanju.

Primjeri za divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*)

Divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) može se pojaviti u različitim oblicima, kako to pojašnjava šafijska pravna škola²⁶:

1) Implikacija putem svojstva (*mefhūmuš-šife*). To je divergentno implicirano značenje koje se izvodi iz teksta s obzirom na to da je svojstvo (*šife*), koje se spominje u tekstu, vezano isključivo za iskazano značenje. Uzvišeni Allah kaže: “O vjernici, ako vam nekakav nepošten čovjek donese kakvu vijest, dobro je provjerite, da u neznanju nekome zlo ne učinite, pa da se zbog onoga što ste učinili pokajete²⁷.”

U citiranom ajetu svojstvo (*šife*) je nepoštenje (kod donosioca vijesti) koje obavezuje primaoca vijesti da provjeri njenu istinitost – iskazano značenje. Implikacija svojstva (*mefhūmuš-šife*) svojim divergentnim impliciranim značenjem sugerira da nije obavezno provjeriti vijest koju donosi pošten čovjek.

2) Implikacija putem uvjeta (*šart*). To je iskazano značenje teksta koje se primjenjuje samo ako je ispunjen uvjet (*šart*), koji se spominje u tekstu; u odsustvu ispunjenosti tog uvjeta, primjenjuje se divergentna implikacija uvjeta (*mefhūmuš-šart*). Primjer takve indikacije može se vidjeti u sljedećem ajetu: “Njih ostavite da stanuju tamo gdje i vi stanujete, prema svojim mogućnostima, i ne činite im teškoće zato da biste ih stijesnili. Ako su trudne, dajte im

²⁵ El-Nisā', IV:23.

²⁶ Vidi: Āmidī, *El-Ihkām fī uşūli-l-aḥkām*, III:67-69; Qarrāfī, *Šerḥu Tenqīhi-l-fuṣūl*, str. 55-61.

²⁷ El-Ḥudžurāt, XLIX:6.

izdržavanje sve dok se ne porode...²⁸.” Ovaj ajet eksplicitnim značenjem govori da je muž obavezan izdržavati svoju razvedenu ženu, ako je trudna. Divergentno implicirano značenje ukazuje na to da ako nije ispunjen uslov “trudnoće”, suprug nije dužan da osigura izdržavanje za svoju definitivno razvedenu suprugu.

3) Implikacija putem iskazanog opsega i granice (*gāje*). To je naznaka teksta, koji pruža propis, čiji je obim definiran samim tekstom, a koji ukazuje na to da bi, u slučaju kad se taj opseg prekorači, bio uspostavljen suprotni propis. Primjer te indikacije može se vidjeti u sljedećem ajetu: “I pitaju te o mjesečnom pranju. Reci: “To je neprijatnost.” Zato ne stupajte u intimni bračni odnos sa ženama za vrijeme mjesečnog pranja, i ne prilazite im dok se ne okupaju...²⁹.”

Izrečeni propis u ovom ajetu ukazuje na to da je mužu zabranjeno imati intimni bračni odnos sa suprugom tokom menstruacije. Ta je zabrana, međutim, ograničena opsegom (*gāje*) “dok se ne okupaju.” Divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) ukazuje da kada taj period istekne i kada se žena okupa, navedena zabrana prestaje.

4) Implikacija putem navođenja broja (*‘aded*). To je naznaka teksta, koja pruža propis ograničen određenim brojem, da bi se suprotni propis uspostavio u nedostatku tog navedenog broja. Primjer te indikacije može se vidjeti u sljedećem ajetu: “One koji okrive poštene žene, a ne dokažu to s četiri svjedoka, sa osamdeset udaraca biča izbičujte...³⁰.” Dakle, ovaj ajet je kao kaznu za klevetu poštene žene jasno naveo osamdeset udaraca. Divergentno implicirano značenje (*mefhūmu-l-muhālefe*) ukazuje na to da nije dozvoljeno ni povećavati ni smanjivati navedeni broj udaraca.

Pravna snaga divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*) u zakonodavnom tekstu

Islamski učenjaci nisu se složili po pitanju deriviranja pravnih propisa iz zakonodavnih tekstova na osnovu divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muhālefe*). Mišljenje koje to omogućava ima jače argumente, s tim da upotreba takvog značenja

²⁸ Et-Ṭalāq, LXV:6.

²⁹ El-Bekare, II:222.

³⁰ En-Nūr, XXIV:4.

treba biti strogo u okviru i u skladu sa smjericama i uvjetima koje su pojasnili učenjaci. Metod divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muḥālefe*) može biti od velike koristi u procesu *idžtihāda*, s tim da treba imati na umu da ta vrsta indikacije je spekulativne prirode (*zannijjud-delāle*) i tako se prema njoj treba odnositi.

ZAKLJUČAK

Na osnovu izloženog, može se zaključiti da su učenjaci šafijskog mezheba koristili indikaciju divergentnog impliciranog značenja (*mefhūmu-l-muḥālefe*) u deriviranju i argumentaciji šerijatsko pravnih propisa. Iz navedenih primjera najbolje se može vidjeti koliko ta vrsta argumentacije može biti korisna u procesu *idžtihada*. Naravno, potrebno je naglasiti da upotreba te vrste indikacije treba biti u skladu s postavljenim uvjetima od strane učenjaka šafijske pravne škole, kako se ne bi otišlo u zonu devijantnog tumačenja zakonodavnih tekstova.

LITERATURA

- Āmidī, S. `A. (1405/1985). *El-Iḥkām fī uṣūli-l-aḥkām*, 2 toma, Dāru-l-kutub el-`ilmijje, prvo izdanje, Bejrut.
- Buḥārī, `A. I. (n.d.). *El-Džāmi' eṣ-ṣaḥīḥ*, El-Mektebe el-islāmijje, Istanbul, Turska.
- Buḥārī, `A. `A. (n.d.). *Keṣfu-l-esrār*, 2 toma, Dāru-l-kitāb el-Islāmī, Kairo.
- Ibn Emīri-l-ḥādž, M. (1983). *El-Taqrīr vet-taḥbīr*, Dāru-l-kutub el-`ilmijje, drugo izdanje, El-Maṭbe`a el-`Uṭmānijje, Egipat.
- Gazālī, E. H. (1413/1993). *El-Musteṣfā fī `ilmi-l-uṣul*, Dāru-l-kutub el-`ilmijje, prvo izdanje, Bejrut, Liban.
- Handžić, M. (1999). *Izabrana djela Mehmeda Handžića* (Studije iz šeriatskog prava, Knjiga 5), Ogledalo, Sarajevo.
- Ibn-Ḥazm, `A. A. (n.d.). *El-Muḥallā*, Dāru-l-āfāq el-džedīde, Bejrut.
- Ibn-Keṭīr, `I. A. I. (1414/1994). *Tefsīru-l-Qur`āni-l-`azīm*, Revival of Islamic Heritage Society, Kuvajt.
- Ījī, `A. A. M. (1403/1983). *Muḥteṣaru-l-Muntehā*, dva toma, Mektebetu-l-kullijāt el-Ezherijje, Kairo.

-
- Muftić, T. (2004). *Mu'džem arebī busnevī*, Kalem, Sarajevo.
- Qarrāfi, Š.E. (1393/1973) *Šerhu Tenqīhi-l-fuṣūl*, prvo izdanje, Dāru-l-fikr, Kairo.
- Ševkānī, M. `A. (n.d.). *Nejlu-l-evṭār*, 8 tomova, drugo izdanje, Muṣṭafā el-Bābī el-Halebī.
- Tilmisānī, A. A. (1346 H). *Miftāḥu-l-vuṣūl ilā bināi-l-furū'i 'ala-l-uṣūl*, El-Maṭba'a el-ehlijje, Tunis.

**OPPOSITE IMPLICIT MEANING OF A LEGISLATIVE
TEXT (*MEFHŪMU-L- MUHĀLEFE*) IN THE SHAFI'I
SCHOOL OF LAW**

Šukrija Ramić, PhD

Abstract

This paper attempts to elaborate on the Shafi'i school of law scholars' theoretical interpretation of the acceptance of the opposite implicit meaning (*mefhūmu-l- muhālefe*) method in the ijtiḥad and the consequences of such interpretation on the derivation of legal regulations in that school. At the beginning of the paper, we briefly explain the discipline of linguistics in *uṣūlu-l-fikh*, the acceptance of implicit meaning (*mefhūm*) in the process of ijtiḥad, the linguistic and terminological definition of the concept of *mefhūmu-l- muhālefe* in the Shafi'i school of law, the disagreement between Hanafi and Shafi'i on this issue, and the conditions for the use of the opposite meaning method (*mefhūmu-l- muhālefe*) by the Shafi'i. The use of opposite meaning (*mefhūmu-l- muhālefe*) and its significance in the Shafi'i school of law are explained naming suitable examples. At the end of the paper, we clarify the value of the *mefhūmu-l- muhālefe* indication and the legal power of the indication in the ijtiḥad.

Keywords: the Qur'an Honorable, hadith, legislative text, implicit meaning (*mefhūm*), opposite implicit meaning (*mefhūmu-l- muhālefe*), legal reasoning (*ijtiḥad*).

أ.د. شكري راميتش – كلية التربية الإسلامية – جامعة زنيتسا

مفهوم المخالفة للنص التشريعي في المذهب الشافعي

الملخص

يحاول هذا البحث توضيح المفاهيم النظرية لعلماء المذهب الشافعي حول مقبولية طريقة مفهوم المخالفة في الاجتهاد والنتائج المترتبة على هذا الفهم في استنباط الأحكام الشرعية في المذهب الشافعي. في بداية البحث، يقدم دور علم اللغة والنحو في أصول الفقه، ومقبولية مفهوم المخالفة في عملية الاجتهاد، والتعريف اللغوي والاصطلاحي لمفهوم المخالفة في المذهب الشافعي والاختلاف بين المذهب الحنفي والشافعي في تلك المسألة وشروط الاستخدام لطريقة مفهوم المخالفة لدى المذهب الشافعي. ومن خلال الأمثلة والشواهد يتم توضيح استخدام معنى مفهوم المخالفة وأهميته في المذهب الشافعي. وأخيراً، تم توضيح قيمة الإشارة لمفهوم المخالفة والقوة القانونية لهذه الإشارة في الاجتهاد.

الكلمات الأساسية: القرآن الكريم، الحديث الشريف، النص التشريعي، المفهوم، مفهوم المخالفة، الاجتهاد.